

Musiikkipalveluita julkisesta kirjastosta myös tulevaisuudessa¹

Heikki Poroila

Mitä tapahtuu perinteisen kirjastopalvelun jälkeen? Erilaiset vaihtoehdot nähdään yleensä hyvin äärimmäisinä. **Osa ihmisistä ei usko mihinkään isoihin muutoksiin.** Heidän mielestään pääosa kirjastojen toiminnasta jatkuu myös lähivuosina kuten tähänkin asti, koska ihmisiä kiinnostaa kuitenkin eniten mahdollisuus lainata maksutta uusia kirjoja, lehtiä, levyjä ja elokuvia. Tämän lähestymistavan perusteena on oletus ihmisestä hyvin hitaasti muuttavana kulttuurinkäyttäjänä. Lähestymistavan omaksuneet ovat mielellään odottavalla kannalla tai suoraan passiivisia. Jos ympäristö ei pakota muutoksiin, niihin ei myöskään lähdetä.

Toisessa ääripäässä on näkemys, jonka mukaan **perinteinen kokoelman ympärille rakentunut kirjasto on kuolemassa tai jo kuollut.** Tämän näkemyksen mukaan ihmiset saavat sekä tarvitsemansa tiedon että sisällöt jo nyt verkosta, jolloin kirjaston rooliksi jää tarjota paikka sosiaaliselle kanssakäymiselle ja erilaiselle tekemisellä pelaamisesta videoiden leikkaamiseen ja esiintymiseen. Näkemys nojaa pitkälle nuorten kaupunkilaisten käyttäytymiseen liittyviin yleistyksiin ja oletukselle, että ”kaikki tärkeä” tapahtuu jo nyt verkossa. Näkemyksen jakavat voivat olla hyvin aktiivisia kirjastopalvelukonseptin muuttamisessa, mutta eivät välttämättä jaksata tapella konseptin puolesta pitkäjänteisesti.

Jyrkkien, valmiiksi koteloitujen vastausten sijasta on mielenkiintoista tutkia käytännössä, mikä toimintaympäristössämme ja asiakkaiden käyttäytymisessä (siinä, joka heijastaa muuttuneita tarpeita) on oikeasti muuttunut. Seuraavassa käyn läpi eräitä musiikkikirjastotoimintaan liittyviä kysymyksiä, jotka eivät kuitenkaan koske vain musiikkia. Tavoitteenani on osoittaa, ettei kirjastoalalla ole tarvetta jyrkkiin yleistyksiin, koska tulevaisuus ei ole muottiin valettu yksi totuus, vaan koko ajan muuttuva monimutkainen kuvio.

1. Musiikin luetteloinnin haasteet

Musiikki ja musiikkiin liittyvä informaatio ovat kirjastoympäristössä aina olleet haasteellinen kohde työssä, jota kutsutaan perinteisesti luetteloinniksi ja sisällönkuvailuksi. Musiikki on monimutkainen inhimillisen toimeliaisuuden kohde, jonka kesyttäminen kirjastoissa vakiintuneisiin tiedon tallennus- ja hakumuotoihin on osoittautunut vaikeaksi. Tilanne ei ole atk- ja IT-tekniikan kehityksen myötä suinkaan helpottunut, pikemminkin päinvastoin.

Musiikin haasteellisuus kirjastossa kumpuaa sekä musiikista itsestään että niistä sosiaalisista tavoista, joilla ihmiset musiikkia lähestyvät. Musiikkia pidetään yhtenä taiteiden lajina, mutta tällainen määrittely ei yksinään kerro mitään tärkeää tai olennaista. Musiikkia ei nimittäin voi juuri mitenkään verrata muihin taiteisiin, koska sen kieli ja anti ihmiselle ovat omalaatuisia. Pääosin musiikin ja muiden taiteiden samankaltaisuudet ovat näennäisiä ja jopa rekonstruktioita, kuten puhuminen kuvataiteiden ja musiikin ”impressionismista”.

¹ Teksti perustuu Turussa 17.1.2013 pidettyyn luentoan. Tekstiä on hiukan muokattu lukemista silmällä pitäen.

Suomen yleisissä kirjastoissa on 1980-luvulta lähtien lähdeetty siitä, että kaiken musiikin luetteloinnin ja luokittamisen täytyy lähteä musiikkia harrastavien ihmisten tarpeista ja palvella niitä. Monet vain musiikkia koskevat periaatteet on omaksuttu vain sen takia, että on haluttu heijastaa ihmisten musiikkitodellisuutta eikä pakottaa kirjaston käyttäjiä outoihin käytäntöihin. Esimerkiksi libretto on teknisesti ottaen kaunokirjallinen teos, jota kirjamaailman periaatteiden nojalla pitäisi lähestyä kirjailijan henkilön kautta. Olemme kuitenkin sopineet, että libretot luuteloidaan säveltäjän mukaan, koska niin asiaa lähestytään myös oopperan harrastajien maailmassa.

Aivan kokonaan ei musiikin luettelointia ole pystytty vääntämään todellisuuden kuvaksi, sillä jotkin hakutekniset ratkaisut on jouduttu tekemään varsin keinotekoisella tavalla, kuten yhtenäistetty musiikkiniemeke. Myös musiikin sisällönkuvailussa on lähinnä historiallisista syistä jouduttu tekemään kompromisseja, jotka eivät tyydytä ketään. Esimerkiksi kymmenluokitukseen perustuvat järjestelmät pakottavat ratkaisuihin, jotka antavat todellisista suhteista täysin väärän kuvan.

Musiikin luettelointiin kohdistuu tänä päivänä monenlaisia paineita, joista osa on täysin vastakkaisia. Osa kumpuaa tekniikasta, osa taloudesta, osa muuttuvista kulttuurisista käyttäytymismalleista. Seuraavassa on joitakin esimerkkejä paineista, joita musiikkikirjastotyössä joudutaan tänä päivänä pohtimaan.

”Se on liian kallista, sitä täytyy vähentää”

Musiikin luettelointiin käytetään usein paljon aikaa, koska ihmisten hakutarpeet ovat moninaiset ja musiikkidokumentit ovat pääsääntöisesti laajoja kokoelmia. Kun luettelointi on ihmisen ammattityötä, se maksaa. Osa kunnallisista ja nykyään myös kirjastoalan päättäjistä on sitä mieltä, että luetteloinnin kustannuksia pitää vähentää. Musiikki on näitten ihmisten näkökulmasta yksi tuhmaavimmista osa-alueista.

Musiikin luettelointiin käytettävän resurssin määrä on aina kirjastopoliittinen päätös. Laadukas luettelo ei synny hutaisemalla, mutta kaikki eivät sitä laadukasta luetteloakaan edes halua. Asiakkaat eivät osaa hahmottaa luetteloinnin kustannuksia, päättäjät arvioivat vain budjettilukuja. Jos musiikin luettelointiin käytettävää resurssia vähennetään, ratkaisu tehdään käytännössä kirjastolaitoksen sisällä.

Osa luettelointiin käytettävän ajan vähentäjistä ei ymmärrä, mitä laadun heikentämisestä seuraa tiedonhauille, osa ei piittaa siitä. Musiikin status kirjastomaailman sisällä ei ole tänä päivänä aina niin vahva kuin sen toivoisi olevan.

”Se on tarpeetonta, ihmiset saavat tarvitsemansa tiedon internetistä”

2000-luvulla on noussut esiin näkemyksiä, joiden mukaan kirjastojen itsenäinen luettelointityö on tarpeetonta, koska (a) asiakkaat joka tapauksessa etsivät tietoa googlaamalla ja koska (b) verkossa on jo valmiina kaikki ihmisten tarvitsema tieto musiikista ja musiikkijulkaisuista.

Tällaisten näkemysten todistaminen vääräksi on vaikeata. Monet ihmiset käyttävät verkon yleishakua ja myös löytävät paljon etsimästään. On kuitenkin väärinkäsitys, että internet sisältäisi valmiiksi sen (bibliografisen) tiedon, jota kirjastojen luettelot tuottavat. Internetissä on tuon tiedon edellyttämää raakadataa, mutta valmiiksi käyttökelpoiseen muotoon järjestettyä tietoa on varsin vähän. Esimerkiksi viittauksia eri lailla kirjoitettavien nimien ja muiden hakusanojen eri muotojen välillä ei nykyinen internet-tekniikka sisällä. Edes muuten niin monia hakuongelmia menestyksellä ratkonut

Google ei ole panostanut tehokkaaseen viittausjärjestelmään, vaikka joissakin tapauksissa hiukan siihen suuntaan ohjaavaa tekoälyä esiintyykin.

”Jos sitä vielä tarvitaankin, riittää että sitä tehdään isoissa kirjastoissa”

Tämä on enimmäkseen totta. Musiikin luettelointi on niin työlästä ja asiantuntijavaltaista, ettei sen hajautettu tekeminen ole järkevää. Ihannetilanteessa jokainen julkaisu luetteloitaisiin vain yhden kerran – kunnolla – ja kaikki kirjastot hyödyntäisivät tätä työtä. Valitettavasti tähän ei ole päästy, eikä todennäköisesti päästäkään nykyisenkaltaisilla järjestelmillä ja hallintorakenteilla.

Musiikin luetteloinnin keskittäminen kannattaa, tehtiin se millä tahansa tavalla. Suomen kokoisessa maassa ei ole päteviä täysammattilaisia montakaan kymmentä. Esteenä toiminnan järkevöittämiselle ovat keskenään yhteen sopimattomat kirjastojärjestelmät ja kuntien itsenäisyys. Myös yleisten ja tieteellisten kirjastojen välillä on erittäin leveitä kuiluja, vaikka ammattilaisten tasolla yhteistyö on läheistä ja ongelmatonta.

”Luetteloitavaa on kerta kaikkiaan liikaa, resurssit eivät riitä”

Ennen muuta musiikkiaineistojen valtakunnallisen varastoinnin yhteydessä on törmätty siihen tosi-asiaan, että tekemätöntä luettelointityötä on varsin paljon. Moderni luettelointi ei pysty suoraan hyödyntämään vanhaa korttiluetteloitinta, joten pääosa vanhemmasta aineistosta joudutaan luetteloimaan alusta alkaen.

Yhtenä keinona on esitetty kansainvälistä tietueiden hankkimista. Vaikka valmiita luettelointitietueita olisi saatavana myös musiikkiaineistoista, ongelmaksi ovat osoittautuneet luetteloinnin erilaiset laatuvaatimukset ja säännöt. Keskimääräisen yhdysvaltalaisen musiikkiäänitetietueen editointi suomalaisen käytännön mukaiseksi vie yhtä paljon aikaa kuin tietueen tekeminen alusta alkaen itse.

Vanhemman aineiston luetteloinnin organisointi on kirjasto- ja kulttuuripoliittinen asia, jonka ratkaisut ovat tällä hetkellä edelleen täysin auki. OKM on rahoittanut pääkaupunkiseudun HelMet-kirjastojen yhteisen musiikkivaraston taannehtivaa luetteloitinta, mutta samaan aikaan Kuopion Varastokirjastossa on melkein 20000 kirjastojen sinne lähettämää LP-levyä odottamassa luetteloitinta.

”Uudet tekniikat haastavat vanhat periaatteet”

Osa musiikin luetteloijista itsestäänkin on sitä mieltä, että perinteinen luetteloitintajattelu on vanhentunut, eikä nykymuotoista toimintaa ole järkevää jatkaa loputtomiin. Uudet luetteloitintekniset ideat kuten funktionaalinen luettelointi eivät ole kuitenkaan ainakaan toistaiseksi pystyneet valloittamaan käytännön toimintaa, koska niiden soveltaminen kirjastojärjestelmiin on pahasti kesken.

On kuitenkin mahdollista, että nykyiset kuvailu- ja hakusäännöt uudistuvat lähivuosina siten, että luettelointi kehittyy toisaalta kohti syvällisempää teoksen analyysiä ja toisaalta kohti verkossa olevien resurssien yhdistämistä luetteloitintietueen tasolla. Molempia on syytä pitää tervetulleina uudistuksina, kunhan niiden yhteydessä ei hylätä kaikkea perinteistä muka tarpeettomana.

Esimerkiksi musiikkiteosten nykyistä syvällisempi avaaminen voisi merkittäväällä tavalla tehostaa osalle asiakkaista tärkeitä osumatarkkuutta. Tapa, jolla tällä hetkellä suhtaudumme sävellyksen

erilaisiin sovituksiin ja versioihin, on varsin rajoittunut. Hienovaraisempi ja erittelevämpi lähestymistapa voisi tarjota asiakkaille informaatiota, jota ei tällä hetkellä ole tarjolla.

Verkossa jo olevien resurssien, kuten laulutekstien, nuottien ja äänitteiden hyödyntäminen suoraan luetteloinnissa, on valtava haaste, johon liittyy myös tekijänoikeudellisia ongelmia. Tiedonhaun näkökulmasta olisi joka tapauksessa hienoa, jos nykyinen melko pinnallinen luettelointi laajenisi itse teoksiin ja niiden erilaisiin esiintymismuotoihin ja samaan aikaan teoksiin, säveltäjiin, esittäjiin ja muihin musiikkiin osatekijöihin liittyviin taustatietoihin. Pelkästään Wikipedian artikkeleiden automaattinen linkittyminen luettelointitietueeseen olisi merkittävä edistysaskel.

2. Musiikin tiedonhaku, kirjastojärjestelmät ja verkko

Mitä edellä on sanottu musiikin luetteloinnista, näyttäytyy omalla tavallaan myös niissä luetteloissa ja hakujärjestelmissä, joiden avulla luetteloinnin ja sisällönkuvailun tuloksia kansalaisten tarpeisiin tarjotaan. Tällä hetkellä on ainakin Suomessa, mahdollisesti koko maailmassa, käynnissä kamppailu hyvin erilaisten tiedonhakuideologioiden välillä. Musiikin kannalta tämä kamppailu on erittäin tärkeä ja vaikuttava.

”Monipuolisuudesta yksinkertaisuuteen”

Viime vuosina maailmalla käyttöön otetut uudet hakujärjestelmät ovat yksityiskohtien erilaisuudesta riippumatta kaikki saman ajattelun tulosta. Kantavana ajatuksena on siirtyä perinteisestä monipuolisesta ja bibliografisen tarkasta hausta googlemaiseen pikahakuun. Tämä on toteutettu luopumalla täsmällisistä eri tietokenttiin kohdistuvista hakutavoista ja yksinkertaistamalla hakutapahtuma googlemaiseksi hakusanojen syöttämiseksi ainoaan tarjolla olevaan hakuruutuun.

Tämä uusyksinkertainen hakuideologia toimii kohtuullisen hyvin kirjallisten dokumenttien maailmassa, jossa tekijöillä ja teoksilla on pääsääntöisesti uniikit nimet. Ideologia toimii kuitenkin erittäin huonosti musiikissa, joka on täynnä monimutkaisia nimiin liittyviä hakuongelmia. Uudet hakujärjestelmät ovat kaikkialla merkinneet musiikin tiedonhaun vakavaa taantumista.

Uusyksinkertaisen hakuideologian taustalla lienee sekä taloudellisia että hallinnollisia syitä. Hakujärjestelmiä kehittäville yhtiöille aiempaa yksinkertaisemmat tuotteet tarjoavat aiempaa paremman taloudellisen tuoton, koska ohjelmien koodaamiseen ei tarvitse käyttää yhtä paljon aikaa kuin aiemmin. Hankintapäätöksiä tekevät kunnat ja kirjastoalan johtajat ottavat mielellään vastaan aiempaa halvemmän järjestelmän, varsinkin kun se on kuorrutettu verkkomaailman mukavilla, vaikka ei aina niin tarpeellisilla lisämukavuuksilla.

Todennäköisesti taustalla on kuitenkin myös ”musiikinvastaisia” ajatuksia. Kun kirjojen kirjasto tulee kohtuullisesti toimeen suhteellisen yksinkertaisella luetteloinnilla ja tiedonhaulla, ei rahaa ja vaivaa haluta uhrata pelkästään musiikin kaltaisen ilmiön tarpeisiin. Tämä on luonnollisesti puhdas- ta kirjasto- ja kulttuuripolitiikkaa, vaikkei sitä ääneen sanottaisikaan.

”Jos musiikin luetteloinnin tasosta joudutaan tinkimään...”

Luettelointityötä tehdään aina todellisiin tarpeisiin ja käytettäviin hakujärjestelmiin. Ei ole mielekasta käyttää voimavaroja sellaiseen luettelointiin, jonka tuloksia ei teknisesti voida käyttää hyväk-

si. Jos kirjaston hakujärjestelmä taantuu, siitä seuraa välittömästi paineita myös luetteloinnin tasosta tinkimiseen.

Musiikin nykyisten luettelointisääntöjen monet kohdat tähtäävät hakumuotojen standardointiin eli yhdenmukaistamiseen. Musiikissa tätä työtä on kohdistettu asiasanoihin, tekijöiden ja esittäjien nimiin sekä teosten nimiin. Varsinkin musiikkiteosten nimien hakumuotojen rakentaminen on työmäärältään erittäin iso urakka, joka sitoo merkittävästi käytettävissä olevia resursseja kaikista järjestämistoimista (ohjeluelletot) huolimatta.

Olellainen osa hakumuotojen yhtenäistämistä ovat auktoriteetti- ja viittausjärjestelmät, joiden avulla tiedonhakijaa ohjataan eri hakumuotojen välillä. Musiikissa on tarvetta monentasoiseen viittausmallalla ohjaamiseen, eikä luetteloiden siirtyminen verkkoon ole tätä tarvetta ainakaan vähentänyt. Mitä itsenäisemmin kansalaisten odotetaan käyttävän luetteloita, sitä tärkeämpiä viittausjärjestelmät olisivat.

Todellisuudessa kehitys on ollut tältä osin takaperoista. Nykyisin käytössä olevista hakujärjestelmistä viittausjärjestelmä toimii kunnolla vain HelMet-järjestelmässä. Yliopistokirjastojen Voyager-ympäristössä se on toiminnassa osittain. Axiellin ja muiden pienempien toimittajien järjestelmiin ei toimivaa viittausjärjestelmää ole koskaan edes rakennettu. Uuden sukupolven järjestelmiin sellaista on hankala edes teoriassa soveltaa, koska hakuajattelu perustuu sanahakuihin, ei täsmällisiin kenttähakuihin. Axiellin Arena tai HelMetin Encore ovat järjestelmiä, joissa hakumuotojen standardointi ei ole erityisen tärkeätä, koska kokoavia hakutapoja ei ole. On liioittelua sanoa, ettei hakumuotoja kannata niissä ollenkaan yhdenmukaistaa. Tarve on kuitenkin vähäisempää.

Musiikin tiedonhaku on vakavasti uhattuna uusyksinkertaisten hakujärjestelmien takia. Koska ne eivät pysty hyödyntämään huolellista luettelointia, on helppo todeta huolellinen luettelointi joko kokonaan tai pääosin tarpeettomaksi. Kun luetteloinnin tasoa kerran lasketaan, alamäki on vääjäämätön ja todennäköisesti peruuttamaton. Kun järjestelmät kaikissa tapauksissa näyttävät haun tuloksena vain joukon osumia tai ”osumia”, muuttuu asiantuntemukseen ja syvällisempään hakutiedon analyysiin perustuva työ toisarvoiseksi tai kokonaan merkityksettömäksi.

”Internet korvaa kirjastojen hakujärjestelmät?”

Osa kirjastojärjestelmien parissa työskentelevistä ihmisistä tuntuu ajattelevan, että kirjastojen on järkevää muuttua samanlaisiksi kuin internetin valtavirta. Taustalla lienee filosofia, jonka mukaan Googlen kaltaisilla toimijoilla tulee olemaan resurssit, joita kirjastoilla ei ole. On siis järjetöntä tehdä itse sitä, minkä Google & Co tulevat todennäköisesti tekemään paremmin.

On kuitenkin jäänyt toteen näyttämättä, että internetin kehitys olisi kaikilta osin kirjastojen tavat korvaavaa. On totta, että monet Googlen käyttämät hakualgoritmit ovat erittäin tehokkaita ja pystyvät suoritukseen, joita jäykät ja vanhoilliset kirjastojärjestelmät eivät voi koskaan tarjota. On kuitenkin pakko kysyä, onko Googlella & Co motiivi tuoda internetin käyttäjille kaikkia niitä tiedonhaun apuvälineitä, joihin kirjastot ovat panostaneet.

Googlen suhtautuminen hakumuotojen yhdenmukaistamiseen on hyvä esimerkki alueesta, jolla kirjastomaailma on edelleen valovuosien päässä internetin muista toimijoista. Kun ihminen kirjoittaa HelMet-järjestelmään tekijähakuun sanan **Tchaikovsky**, viittausjärjestelmä pitää huolen siitä, että tiedonhakija saa tiedon järjestelmän käyttämästä ensisijaisesta hakumuodosta (**Tšaikovski**) ja että hakija ohjautuu järjestelmästä löytyvien osumien pariin aloittaneesta hakusanasta riippumatta.

Googlen maailmassa hakija saa tulokseksi kaikki resurssit, joissa on käytetty sanaan Tchaikovsky, mutta vain nämä resurssit. Kysymys ei ole siitä, ettei Googlella olisi teknisiä välineitä ohjata ja yhdistellä hakumuotoja. Kysymys on siitä, ettei Googlella ole tällaiseen haun organisointiin riittävää motiivia. Kaupallisia mainostajia ei varmaan haittaisi, vaikka haut olisivat vielä nykyistään täsmällisempiä ja kattavampia. Mutta ei mainostajilla ole toisaalta mitään erityistä tarvetta olettaa, että viittausjärjestelmän avulla myynti kasvaisi. Sanahaku tuottaa aina paljon tuloksia, osumien määrää ei siis kannata kasvattaa. Viittausjärjestelmä ei sanahakujen maailmassa paranna tarkkuutta, joten sellaiseen ei käytetä voimavaroja.

On täysin mahdollista, että nykyisen kehityksen tuloksena kirjastojen hakujärjestelmät taantuvat yksinkertaisimman googlaamisen tasolle. Sekin riittää pääosalle asiakkaista, jotka etsivät täsmällisen nimistä kirjaa. Tämä saattaa puolestaan riittää kirjastojen päättäjille ja kunnallisille rahoitukselta vastaaville. Heidän näkökulmastaan kirjaston järjestelmän ei tarvitse olla parempi kuin internet, riittää että se on suunnilleen yhtä hyvä.

3. Kokoelmien digitoinnin monet ulottuvuudet

Kaikki tietoverkoissa liikkuva sisältö on digitaalisessa muodossa. Kaikki kirjastosisällöt voidaan muuttaa digitaaliseen muotoon ja ne ovat siten potentiaalisesti tietoverkkoihin soveltuvia. Moni kansalainen ajattelee – sinänsä aivan oikein ja loogisesti –, että kirjastojen pitäisi digitoida kokoelmansa ja laittaa ne kansalaisten vapaasti käytettäväksi verkkoon. Säästyisi moni kirjastossa käynti ja odotus, rahasta puhumattakaan.

Sisältöjen digitoimiseen ja verkkokäyttöön liittyy paljon väärinkäsityksiä ja katteettomia odotuksia. Toisaalta niihin liittyy lähes rajattomasti mahdollisuuksia, joiden erittely ja ymmärtäminen ovat tänä päivänä keskeisen tärkeitä kirjastopoliittista työtä. Pohdin näitä asioita seuraavassa siten, että puhun ensin digitoinnista teknisenä ja juridisenä tehtävänä ja sen jälkeen digitoitujen sisältöjen kirjastokäytön vaihtoehtoista musiikin näkökulmasta.

”Digitoinnin tekniikasta, taloudesta ja juridiikasta”

Kaikki kirjastoissa perinteisesti tarjolla olleet sisällöt on teknisesti mahdollista muuntaa digitaaliseen muotoon ja saattaa käyttöön verkon kautta. Digitointitekniikat ovat joka vuosi halventuneet ja tulleet myös käyttäjystävällisemmiksi. Tänä päivänä voidaan lähteä turvallisesti siitä oletuksesta, että tarvittava tekniikka on kaikkien, myös kirjastojen, ulottuvilla, eikä tarvittavan asiantuntemuksen ja osaamisenkaan hankkiminen ole kohtuuttoman vaikeaa.

Kirjaston kokoelman digitoimiseen riittää yksinkertaisimmillaan kolme laitetta: tasoskanneri, jolla voidaan digitoida paperille painettua tekstiä ja kuvia (nykyään helposti myös valokuvia, dioja yms.), äänen digitointijärjestelmä (soittimet yhdistettynä tietokoneeseen tai erillislaitteeseen sekä ohjelmistot) ja liikkuvan kuvan digitointijärjestelmä (VHS-soitin yhdistettynä videokaappariin, ohjelmistoon ja tietokoneeseen; kaitafilmiä skannaaminen on vähän hankalampi tehtävä).

Digitointilaitteet eivät ole kalliita, jollei tavoitteena ole arkistointitasoinen digitointi, jolloin laitteiden hinnoilla ei ole mitään ylärajaa. Käytännössä puhutaan tuhansista euroista. Asiakkaille hankittavat itsepalvelulaitteet ovat usein järkevä ratkaisu myös henkilökunnalle, jolla ei ole erityistä osaamista. Itsepalvelulaitteissa on myös työn tarve suhteellisen vähäinen, vaikka sitä ei kokonaan voikaan välttää. Myöskään digitoinnin tulosten tarvitsema muisti on nykyisin erittäin edullista, kun

yhden teratavun verran muistia saa noin sadalla eurolla. Käytännössä voidaan sanoa, että muistin osuus kustannuksissa lähenee nolaa niin nopeasti, että sitä ei tarvitse erikseen pohtia.

Digitointiin liittyvä lainsäädäntö ei ole aivan yksinkertainen juttu, mutta ei myöskään ylivoimainen este. Kun puhutaan asiakkaiden itsensä toteuttamasta digitoinnista, on se laillista myös kirjastossa kaikissa muissa tapauksissa, paitsi kun kyseessä on tietokoneohjelma tai tehokkaalla teknisellä suojauksella varustettu elokuva. Kirjasto saa tarjota asiakkaille digitointiin tarvittavia laitteita ilman rajoituksia. Lain sallimaa digitointia yksityiseen käyttöön ei kuitenkaan saa mainostaa kirjaston palveluna, koska lain hengen mukaan kyseessä täytyy aina olla asiakkaan toimeksiannosta ja aloitteesta tapahtuva toiminta. Kirjaston henkilökunta voi avustaa asiakasta digitoinnissa, kun kyseessä ei ole suojattu musiikki tai elokuva.

Kokonaan toinen maailma avautuu, kun puhutaan kirjaston itsensä toteuttamasta digitoinnista. Kirjastoilla ei ole yleistä kappaleenvalmistuksen eikä siis myöskään digitoinnin oikeutta (digitointi on aina kopiointia eli kappaleenvalmistusta). Tekijänoikeuslaissa on erikseen määritelty ne tilanteet, joissa digitointi on laillista ja myös ne kirjastot, jotka tätä työtä saavat tehdä. Seuraava taulukko antaa yleiskuvan tilanteesta.

	Tekijänoikeusasetuksessa mainitut kirjastot	Muut kirjastot
Turvakopiointi kirjastossa tapahtuvaa käyttöä varten (lain §16)	Sallittua kaikilla tekniikoilla, jos dokumentti on tuhoutumiselle altis eikä sitä voi korvata uuden kappaleen ostamisella.	Ei sallittua
Turvakopiointi lainaus-toimintaa varten (§16a)	Sallittua vain valokopioimalla ja vastaavilla tekniikoilla.	Ei sallittua
Digitointi muusta kuin turvasyystä	Sallittua oikeudenhaltijan kanssa sopimalla.	Sallittua oikeudenhaltijan kanssa sopimalla.
Tekijänoikeudellisesti vapaan sisällön digitointi	Sallittua kaikilla tekniikoilla.	Sallittua kaikilla tekniikoilla.

”Mitä kannattaa digitoida, mitä pitää digitoida”

Vaikka laitteet ja muisti eivät ole enää kalliita, ihmisen työ sitä on jopa kirjastoalalla. Kirjastoissa ei ole mahdollista Googlen tavoin julistaa, että kaikki digitoidaan. Tosin uutiset Rotterdamista kertovat, että siellä yleinen kirjasto on siirtänyt koko suuren CD-kokoelmansa tietokoneen muistiin kirjastossa tapahtuvaa kuuntelua varten. Yleensä joudutaan kuitenkin aina miettimään, mitä osia kokoelmasta kannattaa digitoida ja mitä suorastaan pitää digitoida. Samalla tulee arvioiduksi se, minkä digitoinnilla ei niin kiirettä ole.

Musiikkikirjastossa voi lähteä liikkeelle juridisista rajoista, joiden takia pääosaa CD-levyistä ei ilman erillistä lupaa ja korvauksia saakaan kopioida. Ylipäättään sellaiset aineistot, jotka ovat edelleen kaupallisesti saatavissa, voidaan kirjastoissa unohtaa digitointiohjelmista. CD-levyihin ei ehkä muutenkaan kannata aikaa tuhjata, ellei kyseessä ole aito harvinaisuus eli CD, jota ei ole mahdollista enää hankkia ja jonka sisältöä pidetään korvaamattoman tärkeänä.

Tärkeätä on lähteä liikkeelle julkaisuista, joita ei kirjaston ulkopuolella ole juurikaan mahdollista saada käsiinsä. Uniikkiaineisto eli käsikirjoitusten tyyppiset aineistot pitäisi aina ottaa ensimmäisten joukossa digitoinnin kohteeksi. Vaikka tällainen aineisto on yleisissä kirjastoissa harvinaista, voi sitä erityisesti ns. kotiseutukokoelmissa hyvinkin olla. Yhtä vaikeata on saada käsiinsä vanhoja lehtiä, karttoja, nuotteja ja äänilevyjä.

Vaikka dokumenttien ikä yleensä korreloi hyvin saatavuuden kanssa, kaikki vanha ei ole vaikeasti saavutettavissa. Jos jostain tuotteesta on tehty tarpeeksi isot painokset, kappaleita voi riittää vuosikymmenien päähänkin. Toisaalta suhteellisen uusikin julkaisu voi kadota markkinoilta sen takia, että painos on ollut alun alkaen hyvin pieni. Kotimaisten äänitteiden joukossa on tällaisia paljonkin.

Se on kuitenkin aina hyvä muistaa, että Suomessa Kansalliskirjasto pitää huolta suomalaisten aineistojen säilymisestä ja myös digitoinnista. Siksi Fennica-aineistojen kohdalla kannattaa aina miettiä, onko digitoinnin vaativa vaivannäkö mielekästä. Paikallisia aineistoja ei Kansalliskirjastossa-kaan silti välttämättä ole, joten niiden kanssa on yleensä helppo toimia.

Kysymys digitoinnin tarpeellisuudesta on aina hyvä esittää, mutta siihen on hankala vastata yleisellä tasolla. Kaikki vanhatkaan julkaisut eivät ole erityisessä vaarassa vahingoittua käyttökelpottomiksi. Hyvälle loppupaperille painetut kirjat kestävät satoja vuosia, vaikka huonolle paperille painettu saattaa murentua muutamassa vuosikymmenessä. Toisaalta miksi murehtia sellaisten julkaisujen kohtaloa, joita kukaan ei kaipaa? Ongelmana on, ettei tämän päivän kysynnästä voi perustellusti johtaa arvausta tulevaisuuden tarpeisiin. Esimerkiksi suomalaisen viihdemusiikin arvostus oli 1960- ja vielä 1970-luvulla varsin vähäistä, mutta 2000-luvulla se on noussut monipuolisen kiinnostuksen ja tutkimustyön kohteeksi.

Lyhyesti todeten on järkevää digitoida kaikki käsittelystä kärsivä ja ihmisiä kiinnostava aineisto, mutta välttämättä on digitoitava vain sellainen aineisto, joka on luonteeltaan uniikkia tai joka sattuman oikusta on oman lajinsa viimeinen tai viimeisiä edustajia. Ihanteellisessa maailmassa kaikki olisi järkevää digitoida, mutta sen vaatimia resursseja ei ole ainakaan kirjastoilla.

”Keiden kaikkien kannattaa digitoida”

Digitointiprojektien ikuisuusksymyksiin kuuluu myös kysymys työnjaosta. Vaikka laitteet ja muisti ovat nykyään halpoja, kannattaako siltikään kaikkien harrastaa digitointia? Minun mielestäni ei tarvitse, ei ainakaan ilman hyviä perusteita. Omistuksessa oleva uniikkiaineisto on hyvä peruste, mutta pelkästään innostus tehdä digitoinnin kaltaista uutta asiaa ei välttämättä ole sellainen.

Alueellinen, seudullinen ja maakunnallinen yhteistyö ja suunnittelu ovat avainasemassa. Erityisesti vähien voimavarojen kirjastoissa kannattaa tarkkaan suunnitella muiden kanssa, mihin voimia suunnataan. Digitointityötä voi myös jakaa, jos yhteistyö on muuten luontevaa. Maakuntakirjastojen on ainakin suhteellisen vaikeaa välttää digitointivelvollisuutta kokonaan. Sitä pienemmissä yksiköissä niitä perusteita kannattaa kyllä tarkkaan miettiä.

Kaikkea ei tarvitse modernissa verkkomaailmassa tehdä itse senkään takia, että jos se vain on tekijänoikeuslain näkökulmasta mahdollista, yhdessä paikassa tehty työ tulee joka tapauksessa kaikkien käyttöön. Tätä yhteistä jakamista voidaan myös kehittää, kuten on tarkoitus tehdä helmikuussa 2013 avautuneen **Musiikkibasaarin** puitteissa. Kun suomalaisten musiikkikirjastojen verkkojutut ovat hajallaan, Musiikkibasaarista on tarkoitus tehdä paikka, josta löytyy kaikki. Se on myös luonteva paikka jakaa laillisia musiikkituotteiden digitoinnin tuloksia.

Olisi hyvä, jos näitä valtakunnallisia digitointikuvioita koordinoitaisiin nykyistä enemmän. Välillä tuntuu siltä, että Kirjastot.fi:n hankerekisteri ja OKM:n avustuslistaukset ovat ainoa tapa pysyä kärjellä siinä, mitä tässä maassa ja kirjastoissa digitoinnin alueella tapahtuu.

4. Verkkopalveluita kirjaston asiakkaille, mutta millä ehdoilla?

Mitä musiikkiin liittyviä palveluita kirjastot voivat verkkoon tuottaa ja millä ehdoilla niin kannattaa tehdä? Asiassa on monta näkökulmaa: tekijänoikeus, taloudelliset resurssit ja kulttuuripoliittinen tarpeellisuus ehkä tärkeimpinä. Viime kädessä verkkopalveluiden kysymysten ratkeaminen määrittää hyvin pitkälle sen, millaisia yleisiä kirjastopalveluita meillä lähitulevaisuudessa on.

”Kaikesta vanhasta ei kannata luopua”

Maaailma on muuttunut, mutta ei kokonaan. Verkon tarjoama maailma vaikuttaa kirjastoihin merkittävällä tavalla, mutta eivät ihmiset silti elä pelkästään verkossa tai verkosta. Pääosa kirjastojen perinteisistä palveluista on edelleen tarpeellisia. Monet asiat ovat tulevaisuudessakin mahdollisia vain perinteisillä tavoilla, koska tekijänoikeuslainsäädäntö ei salli kirjastojen toimia verkossa yhtä vapaasti kuin aiemmin.

Kun verkkopalveluita mietitään, kannattaakin aina aloittaa perinteisten palveluiden analyysillä. Musiikkikirjastoissa tätä työtä on tehty jo pitkään, mutta huomiot eivät näytä siirtyneen laajempaan tietoisuuteen. Siksi pieni kertaus on paikallaan.

Musiikin lainausluvut ovat olleet laskussa noin vuodesta 2005 alkaen. Paikoitellen lasku on ollut huomattavan nopeata. Joissakin kirjastoissa ollaan nyt 1990-luvun loppupuolen tilastolukemissa. Lainauksen pieneneminen ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti, pääosa siitä lankeaa poprock-CD-levyjen osalle. Nuottien lainausluvuissa ei ole tapahtunut radikaaleja muutoksia 2000-luvulla.

Lainauksen väheneminen ei johdu kirjaston toimista vaan siitä, että yhä useampi verkkoa aktiivisesti käyttävä voi kuunnella erityisesti uutta popmusiikkia suoraan verkosta. Muitakin tekijöitä voi olla – esimerkiksi elokuvien katselu ja tietokonepelien pelaaminen on lisääntynyt erityisesti siinä joukossa, joka perinteisesti on lainannut paljon rockia –, mutta Spotify & Co selittävät yksinään sen tärkeimmän.

Johtopäätös lainauslukujen vähentymisestä on kuitenkin ollut yllättävän yleisesti täysin väärä eli jyrkkä määrärahojen leikkaaminen. Tilanteessa, jossa kokoelmiin pitäisi satsata, voimavaroja ollaan innokkaasti leikkaamassa. Näin ei tehdä kirjastomaailmassa muitten aineistojen kohdalla. Leikkaaminen on vaarallinen linja myös tekijänoikeudellisista syistä. Kun kirjasto ei voi hankkia pysyvään omistukseensa verkossa levitettävää musiikkia, on äärimmäisen tärkeätä, että kirjastot hankkivat monipuolisesti kaikkea sitä musiikkia, mitä edelleen valmistetaan CD-levyinä. Juuri nyt ei pidä heikentää vaan vahvistaa musiikin kokoelmatyötä.

Mutta on musiikkikirjastoissa myös sellaisia palveluita, joiden ohi verkkomaailma näyttää menevän ja menneen rytinällä. En tarkoita musiikin kirjastokuuntelua, jolle on uskoakseni aina oma pieni tarpeensa, vaan tietopalvelua. Kirjamuotoiseen informaatioon nojautuva tietopalvelu on vähentynyt erittäin nopeasti ja uskoakseni myös pysyvästi. Wikipedia ja muut verkon palvelut kykenevät hoitamaan merkittävän määrän niistä tarpeista, jotka aiemmin suuntautuivat musiikkikirjaston käsikirjastoon.

Toisaalta on muistettava, että tietopalvelussakin on aina erityistarpeita, joissa voidaan tarvita verkon sijasta hyvin perinteisiä painettuja apuvälineitä. Verkossa on jo paljon historiallista informaatiota, mutta ei silti läheskään kaikkea.

”Verkkoon ensin se, mikä sinne luontevimmin siirtyy”

Kirjastopalveluiden siirtyminen verkkoon on pitkä prosessi, jonka kanssa ei ole syytä hätäillä. Kirjastolla ei ole erityistä tarvetta ehtiä jokaiseen asiaan ensimmäisenä. Asiakkaille on tärkeämpää, että kirjaston tarjoama verkkopalvelu toimii kunnolla. Siksi on järkevää lähteä liikkeelle palveluista, jotka luontevimmin toimivat hyvin myös verkossa.

Verkko on erinomainen nopean ja suhteellisen suppean tiedontarpeen tyydyttäjä. Vaikka kansalaiset eivät enää tule kirjastoon kysymään, kirjasto voi jatkaa perinteisen hyvää palveluaan siirtämällä kysymykset ja vastaukset verkkoon. *Kysy kirjastonhoitajalta* -palvelu onkin toteutettu nyt myös *Kysy musiikista* -palveluna. Tällaisen kaikkien ulottuvilla olevan ja asiantuntijoiden osaamista keskittävä palvelu on todennäköisesti tärkeintä ja halutuinta musiikkikirjastojen antia. Mikään ei myöskään estä laajentamista tätä palvelua myös muuhun musiikkiin tai vaikkapa musiikkitekniikkaan liittyvään neuvontaan.

Toinen verkkoon luontevasti sopiva palvelu on hankalasti saatavilla olevien musiikillisten sisältöjen digitoiminen ja jakeleminen verkon kautta tekijänoikeuslain sallimassa laajuudessa. Kirjastoilla on kokoelmissaan paljon tekijänoikeudesta vapaata aineistoa, josta osaan kohdistuu melko suurta tutkimuksellista ja harrastuksiin liittyvää tiedontarvetta. Esimerkiksi vanhojen laulukirjojen digitoiminen verkkoon hyödyttäisi sekä tutkijoita että vanhoja muistoja verestäviä ihmisiä.

Mikään ei estä musiikkikirjastoja myöskään tekemästä promootio- ja jakelusopimuksia oikeudenhaltijoiden kanssa. Esimerkkinä tällaisesta on Oulun kaupunginkirjaston palvelu, joka sisältää viihdesäveltäjä Veikko Juntusen nuottimateriaalia. Kirjasto on skannannut nuotit ja saa tarjota niitä kiinnostuneille yksinoikeudella.

”Tekijänoikeus rajoittaa vakavasti musiikin verkkojakelua, mutta myös rahasta on kysymys”

On kiistatonta, että merkittävin musiikkikirjastojen verkkopalvelukysymys liittyy mahdollisuuteen tarjota kirjaston asiakkaille uutta musiikkia suoraan verkon kautta. Riippumatta siitä, ajatellaanko tällaista palvelua rinnakkaisena vai korvaavana, sen ympärille kietoutuvat suurimmat edessä olevat haasteet.

Ensimmäinen haaste on tekijänoikeuslaki, joka takaa kaikki verkon oikeudet oikeudenhaltijalle eikä kirjastoille yhtään mitään. Tämä ei ole vahinko, vaan harkittu seuraus vuonna 1996 hyväksytystä kansainvälisestä WIPO-sopimuksesta. Siinä oikeudenhaltijat onnistuivat lobbaamaan itselleen täyden hallintaoikeuden verkkojakeluissa. Siitä ei tulla luopumaan vapaaehtoisesti pelkästään kirjastojen sivistystehtävän vuoksi.

Ongelma ei ole siinä, että laki kieltäisi kirjastoilta jotkut verkkopalvelut. Ongelmat syntyvät siitä, että kirjastot joutuvat neuvottelemaan kaikesta käytöstä oikeudenhaltijoiden kanssa. Mitään verkkopalvelua ei voi tarjota suoraan laissa annettujen oikeuksien pohjalta. Kirjastot joutuvat neuvottelu-pöytänsä suurin piirtein tyhjin käsin. Kun neuvotteluiden kohteena on käytännössä miltei aina monopolituote, asetelma on erittäin huono kirjastoille. Oikeudenhaltijalla ei ole mitään velvollisuutta sopia kirjaston kanssa yhtään mistään. Sopia voidaan, mutta vain siinä tapauksessa, että molemmat osapuolet ovat kiinnostuneita.

Koko 2000-luvun ajan tilanne on ollut sellainen, että kiinnostus kirjastojen verkkopalveluiden kehittämiseen on ollut kovin yksipuolista. Joitain yrityksiä sopimusjärjestelyistä on tehty, kuten syksyllä 2008 pääkaupunkiseudun kirjastojen ja Sony Music Finlandin välillä käydyt neuvottelut, joissa tähtäimenä oli kirjaston tarjoama verkkokuuntelun ja -lataamisen mahdollistanut palvelu.

Nämä neuvottelut eivät päättyneet molemminpuolisen kiinnostuksen vähyyteen vaan rahaan. Kun Sonyn puolelta lopulta suostuttiin puhumaan rahasta, jouduttiin nopeasti toteamaan, ettei kirjastoilla ole eikä tule olemaan sellaisia rahasummia, joita musiikkiteollisuus edellyttää saavansa siitä hyvästä, että kirjastot päästetään verkkomusiikin jakeluun. Pelkästään Sonyn musiikin tarjoaminen 200 samanaikaiselle kuuntelijalle olisi maksanut HelMet-kirjastoille vuodessa 450.000 euroa.

Yhteinen intressi on löytynyt rajatummilta markkinoilta. Lähinnä taidemusiikkia tarjoava Naxos Music Library on hinnoitellut palvelunsa siten, että pienemmillään kirjastoilla on ollut varaa palvelun tarjoamiseen omille asiakkailleen. Kohtuullinen hinnoittelu johtuu siitä, ettei Naxosilla ole juuri kilpailijoita, mutta ei myöskään populaarimusiikin puolella tuttuja ihmismassoja.

Muutamassa vuodessa on muuttunut myös kaupallisten verkkomusiikkipalveluiden tilanne. Markkinoille on tullut lukuisia kuuntelupalvelua tarjoavia yrittäjiä, joista erityisesti Spotify on levinnyt myös Suomessa hyvin yleiseksi. Ne ovat mitä suurimmassa määrin syrjäyttäneet musiikkiteostojen myymisellä käytävän bisnesmallin, jota Applen iTunes-kauppa on vuosikautia symboloinut. Ne ovat myös synnyttäneet tilanteen, jossa kirjastojen on kysyttävä ainakin itseltään, mitä lisäarvoa voisi kirjaston tarjoama ”spotify” kansalaisille merkitä.

Musiikkikirjastojen ulkopuolella on oltu kovinkin innostuneita milloin mistäkin ulkomaisesta jake- lumallista, mutta alan ammattilaisten väliaikainen arvio on kyllä aika tyly: julkisilla kirjastoilla ei ole tarvetta eikä resursseja ruveta kilpailemaan Spotifyn kaltaisten palveluiden kanssa. Pitäisi pysyä olemaan parempi kuin Spotify tai tarjoamaan jotain sellaista, mitä Spotify ei pysty tarjoamaan. Tällä hetkellä kumpikin tavoite on epärealistinen.

”Kokoelman tulevaisuus, ohittamaton aihe myös verkkosuunnittelussa”

Viime kädessä kysymys on siitä, mitä verkkopalvelun tarjoaminen tarkoittaisi musiikkikirjastojen kokoelmatyön kannalta. On hyvin vaikea välttyä johtopäätökseltä, että hyvältäkin tuntuvat ratkaisut olisivat lyhytaikaisia ja pitkällä aikavälillä huonoja.

Kirjastolle maksullisen verkkopalvelun tarjoaminen näyttää tällä hetkellä erittäin huonolta kaupalta kahdesta isosta syystä. Ensimmäinen syy on se, että kansalaisille tarjottava verkkopalvelu ei kartuta kirjaston omaa kokoelmaa. Tekijänoikeussäädösten takia mitä palveluita verkosta sitten ostetaankin, omistusoikeutta musiikkiteoksiin ei rahallakaan saa. Verkkopalvelusta voisi olla tilapäistä iloa ja hyötyä, mutta pysyvää kokoelmaa rakentavaa vaikutusta sillä ei ole. Ei ole myöskään mitään takeita siitä, että kerran ostettu palvelu on saatavana samaan kohtuulliseen hintaan tulevaisuudessakin. Rahoittajana toimivan kunnan päättäjät eivät välttämättä innostu mallista, jossa joidenkin musiikin- kuuntelijoiden palvelua subventoidaan vuosittain rahalla, josta ei jää mitään pysyvään kokoelmaan.

Toinen syy suhtautua kaupallisiin verkkopalveluihin skeptisesti on se, että niihin sidottu raha olisi mitä todennäköisimmin pois fyysisten teoskappaleiden hankkimiseen tarkoitetuista määrärahoista. Ei ehkä jokaisessa kirjastossa, mutta useimmissa luultavasti kyllä. Oikeudenhaltijat toivoisivat kirjastojen siirtyvän kokonaan käytöstä maksamisen malliin, koska se tuottaa suuremmat tulot kuin kertamyynnit. Samasta syystä niin kuntien kuin kirjastojenkin on syytä suhtautua malliin torjuvasti.

Mutta jos ei lähdetä levy-yhtiöiden ehdoilla tarjoamaan musiikkia verkon kautta, voisiko musiikkikirjastojen tarpeellisuus kutistua olemattomiin? Osa kirjastoihmisistä on jo nyt sitä mieltä, ettei musiikkikirjastoja paljon mihinkään enää tarvita. Heidän näkemyksensä on asiantuntevan ja asiallisesti väärä, mutta kyllä tilannetta on silti syytä arvioida huolellisesti.

Musiikkikirjaston tarpeellisuus **tietopalvelun** tarjoaja on heikentynyt, koska verkko tarjoaa välitöntä apua yksinkertaisempiin tarpeisiin. Ei ole kuitenkaan näköpiirissä sellaista tilannetta, jossa tutkija tai harrastaja voisi kokonaan nojata verkossa oleviin resursseihin. Kirjastoilla on laajat kokoelmat, joiden pääosaa ei ole digitoitu verkkoon ja joitten sisällöstä huomattavaa osaa ei välttämättä koskaan verkkoon siirretä. Tämä tietovaranto on säilytettävä hyvin dokumentoituna pitkälle tulevaisuuteen.

Musiikin **kuuntelupaikkana** kirjaston merkitys on ollut jo pitkään varsin satunnainen. Vaikka tilapäisiä kuuntelutarpeita riittää, jos kirjastotiloja pidetään yllä, on vaikea nykyään perustella laajaa ja monipuolista kuuntelukokoelmaa kirjaston peruspalveluna. Jos kuuntelun mahdollisuus tulee eräänlaisena bonuksena lainattavan kokoelman myötä, kuten useimmissa kirjastoissa tällä hetkellä on tilanne, mitään ongelmaa ei ole. Rotterdamin kirjaston tarjoaman esimerkin mukaan tullaan tuskin Suomessa koskaan toimimaan. Siihen ei ole tarvetta eikä rahaa.

Musiikkisisältöjen lainattava kokoelma on ollut pitkään suomalaisten musiikkikirjastojen ydinpalvelua. Kirjojen, lehtien, nuottien, äänitteiden ja kuvatallenteiden lainaaminen on edelleen erittäin suosittua ja määrällisesti mittavaa (karkeasti yleistäen noin 10% julkisten kirjastojen kokonaislainauksesta). Tälle palvelulle ei ole näköpiirissä kunnollista kokonaisvaihtoehtoa verkossa.

Parhaita kirjaston palveluita korvaavia palveluita tarjoavat Spotifyn kaltaiset **striimauspalvelut**, joiden liikeideana on suuri kokoelma, suuri käyttäjäjoukko ja pienet korvaukset oikeudenhaltijoille. Emme tiedä vielä, onko toimintamalli pysyvä ilmiö, mutta koska ainakin Spotifyn omistajiin kuuluvat suurimmat levy-yhtiöt, tuskin se nopeasti haihtuu. Olennaista näissä palveluissa on kuitenkin se, että yksikkökustannukset painetaan niin lähelle nolaa kuin mahdollista.

Spotify tarjoaa kirjastolainauksen korvaavaa palvelua erityisesti populaarimusiikin kuuntelijoille ja niille, joita kiinnostaa yleisesti ottaen uusi populaarimusiikki. Myös muun musiikin harrastajille on tarjontaa, mutta ei yhtä kattavasti. Striimauspalveluiden tarjoaman bibliografisen tiedon taso on kirjaston näkökulmasta vähäinen, mutta osalle musiikin kuuntelijoista se riittää mainiosti.

Verkko tarjoaa varsin kattavasti **musiikkiteosten tekstejä**, vaikka pääosa tarjonnasta onkin laitonta tai liikkuu ainakin harmaalla alueella. Pelkästään laulutekstien ja librettojen tarpeen takia musiikkikirjastoa ei voi pitää enää välttämättömänä, vaikka se toki usein tarjoaa sellaistaikin, mitä verkosta ei löydy.

Kokonaan toinen on tilanne **nuottien** puolella. Vaikka verkkoon on digitoitu jo valtava määrä tekijänoikeudellisesti vapaata musiikkia, pääosin taidemusiikkia, on tilanne populaarimusiikin osalta merkittävästi huonompi. Jostain syystä verkkoon ei ole syntynyt äänitteiden tapaan laittoman sisällön merkittävää tarjontaa nuoteista. Jotain toki löytyy, mutta useimmissa tapauksissa monipuolinen musiikkikirjaston kokoelma hakkaa verkon nuottitarjonnan mennessä tullen. Myöskään **musiikkikirjallisuutta** ei verkossa ole mitenkään kattavasti saatavana, vaikka myös musiikkikirjoja on paljon skannattu. E-kirjamarkkinoiden kehittymättömyyden takia niitä tai e-nuotteja ei ole juuri lainkaan saatavilla.

Musiikin kuvataallenteiden puolella tilanne on ristiriitainen. YouTuben kehitys on ollut sellainen, että tekijänoikeuden teoriassa asettamista rajoituksista huolimatta tarjonta on erittäin monipuolista ja kattavaa. On suorastaan vaikeaa löytää sellaisia musiikkivideoita tai konsertteja, joista ei olisi edes näytteitä saatavana YouTuben kautta. Tarjonta on luonteeltaan dynaamista eli valikoima elää koko ajan. On kuitenkin helppo todeta, ettei paraskaan musiikkikirjasto koskaan pysty kilpailemaan YouTuben kanssa kuvataallenteiden tarjoajana. Aiemmin pitkät oopperat ja konsertit oli järkevää hakea kirjastosta, mutta nykyään YouTube pystyy parhaimmillaan tarjoamaan korkeatasoista ääntä ja kuvaa jopa useiden tuntien pituisina tallenteina. YouTuben kanssa musiikkikirjasto ei pysty kilpailemaan.

Musiikillisen uniikkiaineiston, erityisesti **sävellyskäsikirjoitusten**, välittäjänä verkko on ylivoimainen. On kuitenkin muistettava, että pääosa verkkoon päätyvistä tekijänoikeudellisesti vapaista uniikkiaineistoista on peräisin kirjastojen kokoelmista. Vaikka kokoelmien digitoiminen ja siirtäminen verkkoon paradoksaalisesti vähentää kirjastopalveluiden tarvetta, kokonaisuutena voidaan todeta, että ilman kirjastolaitosta ja sen kokoelmia verkko olisi aika tylsä paikka.

Musiikin harrastamiseen liittyy puolia, joiden palvelemisessa perinteinen kirjastolaitos on ollut merkityksetön tai parhaimmillaankin vain avustavassa roolissa aina 2000-luvulle asti. Monissa isommissa kirjastoissa on tosin jo 1980-luvulta lähtien ollut tarjolla pianonsoiton mahdollisuus, mutta soiton harjoittelutilojen tai studiolaitteiden tarjonta on käynnistynyt vasta 2000-luvulla, silloinkin vain eräissä erikoistuneissa kirjastoyksiköissä. Tällaisten hyvin konkreettisten palveluiden tarve suomalaisessa yhteiskunnassa on kiistaton, mutta yhtä selvää on, että tällaisia palveluita voisivat tarjota myös monet muut julkiset palvelut kuten nuorisotoimi.

Tilanne musiikkikirjastoissa ja niiden roolista käytävässä keskustelussa on 2010-luvun alussa ollut monella tavalla erikoinen tilanne. Monet kirjastojen johtajat ovat julkisesti korostaneet kirjastojen roolia kansalaisten yhteisenä olohuoneena, mihin on usein liittynyt perinteisen kokoelman vähättely ja modernien viihtymispalveluiden korostuminen. Samaan aikaan on voimakkaasti vaadittu kirjaston palveluiden siirtymistä ja siirtämistä verkkoon, vaikka seurauksena on vääjäämättä tuon olohuonefunktion heikkeneminen. Tavoitteiden ristiriitaisuuden keskellä on esiintynyt myös laskevien lainaustilastojen synnyttämää yleistä musiikkikirjastopalveluiden leikkaushenkeä.

Tällä hetkellä onkin erittäin vaikea hahmottaa mitään yhtenäistä linjaa Suomen yleisissä kirjastoissa. Vaikka hyvin karkealla tasolla voidaan puhua ”kokoelmapuolueesta” ja ”sohvapuolueesta”, todellisuudessa ei juuri löydy linjauksia, jotka olisivat johdonmukaisia suhtautumisessaan perinteiseen kirjastopalveluun, verkkopalveluun ja kokonaan uusiin, huonommin kirjastonomaisiksi miellettyihin palveluihin. Kaikki pyrkivät säästämään kustannuksissa, mutta se ei tarkoita, että leikkajille olisi selkeitä saati kestäviä näkemyksiä kokonaisuudesta.

Musiikkikirjastojen ammattilaisilla ei ole juurikaan valtaa siihen, miten kirjastoja ja niiden palveluita kehitetään. Se on valitettavaa, koska juuri heillä on kuitenkin läheisin kontakti kirjastoja käyttäviin kansalaisiin ja heidän musiikkiin liittyviin odotuksiinsa. Oli kyse määrärahoista, kirjastojärjestelmän hakuominaisuuksista tai palveluvalikoimasta, juuri koskaan ei niissä tukeuduta todellisten ammattilaisten asiantuntemukseen ja näkemyksiin. Sen takia – ja usein ihan tarpeettomasti – tilanne on ulospäin sellainen, että musiikkikirjastojen tulevaisuutta ei ollenkaan suunnitella tai istutaan ajopuiden päällä.

”Musiikkikirjastoilla voi olla merkittävä tulevaisuus”

Näin huonosti ei tarvitsisi olla. Suomella on kaikki edellytykset tarjota jatkossakin monipuolisia ja laadukkaita musiikkikirjastopalveluita kansalaisilleen. Näin se voisi onnistua.

- Pidetään hyvää huolta **fyysisten teoskappaleiden kokoelmasta**. Kaiken ei tarvitse olla avo-hylllyssä, jos varastointi on järjestetty kunnolla. Jatketaan aktiivista kokoelmatyötä siitä riip-pumatta, mitä verkkopalveluita tulee tarjolle. Vain omaan kokoelmaan hankitut fyysiset tal-lenteet ovat kirjaston palvelun takeena myös tulevaisuudessa.
- Pidetään huolta **korkeatasoisesta dokumentoinnista**. Se on avain kokoelmien tehokkaaseen käyttöön. Se on myös tae siitä, että kirjastot pystyvät kaikissa olosuhteissa tarjoamaan infor-maatiota, jota verkossa ei ole. Korkeatasoisen dokumentoinnin yhteys monipuolisiin hakujär-jestelmiin ja niissä toimiviin avustaviin viittausjärjestelmiin on äärimmäisen tärkeää. Musiikin käyttäjät kärsivät ensimmäisinä ja eniten, jos hakujärjestelmät taantuvat googlaamiseksi.
- Pidetään huolta siitä, että kirjastoissa on töissä monipuolisesti osaavia **musiikkikirjastotyön ammattilaisia**. Laadukkaiden verkkopalveluiden tuottaminen on vaativaa ammattityötä. Sen osajia ei tarvitse olla jokaisessa kirjastoyksikössä, mutta jostain heitä on löydettävä.
- Pidetään huolta siitä, että musiikkikirjastojen kokoelmia **digitoidaan ja siirretään verkon kautta kansalaisten käyttöön** kaikessa siinä laajuudessa, mihin tekijänoikeussäädökset anta-vat mahdollisuuden. Kokoelmien käyttöä täytyy kaikin keinoin helpottaa ja tässä verkko tar-joaa valtavasti mahdollisuuksia.
- Kokeillaan ja otetaan käyttöön **kohtuuhintaisia musiikin verkkopalveluita**, joiden avulla voidaan omaa palvelutarjontaa laajentaa (esimerkiksi Naxos Music Library, Grove Online). Rakennetaan ja pidetään yllä myös **omia verkkopalveluita**, joiden kaltaisia muut eivät tarjoa (esimerkiksi Hankalat musiikkinimet, Musiikkia aiheesta, Soitinnimiluettelo, yhtenäistettyjen nimekkeiden ohjeluetelot jne.).
- Tarjotaan kansalaisille omien voimavarojen puitteissa ja varsinaisia perustehtäviä vaaranta-matta myös sellaisia **musiikkiin liittyviä palveluita, joille on yhteiskunnallista kysyntää, mutta ei riittävää tarjontaa**. Tällaisia ovat esimerkiksi itsepalveludigitointilaitteet, studio-palvelut, soittimien käyttömahdollisuus ja harjoitus- ja esiintymistilat.

Suomalaisen julkisen musiikkikirjaston ei tarvitse olla museo, mutta ei myöskään illalla kuolevien päivänperhonen valtakunta. Olen itse vakuuttunut siitä, että perinteiset ja uudet palvelut on mahdol-lista yhdistää, vaikka tekijänoikeuden kaltaiset reunaehdot välillä likistävät erittäin ikävällä tavalla. Moderni musiikkikirjasto ei kuitenkaan voi kukoistaa, jos siltä viedään vähätkin resurssit eli määrä-rahat ja ihmiset. Musiikkikirjaston palvelukyky ei voi olla parhaimmillaan myöskään sellaisilla olo-suhteissa, joissa määrätietoisesti heikennetään hakujärjestelmien ominaisuuksia ja korvataan täs-mällisyys näyttävyydellä.

Suomessa tarvitaan myös paljon yhteistyötä, järjeistämistä ja sellaisesta luopumista, mitä kukaan ei enää tarvitse. Musiikkikirjastojen rooli ja status kirjastomaailman sisällä on historiallisesti ollut hei-kompi kuin kansalaisten silmissä. 2010-luvun isona tavoitteena voisi olla kouluttaa päättäjät ja kir-jastokollegat näkemään musiikkipalvelut yhtä arvokkaina kuin asiakkaat ne näkevät.

© Heikki Poroila 2013
heikki.poroila@gmail.com